



Nimitysten valitsemisen vaikeus

Mie voin olla alkoholisti mutten mikään puliuko. Tämä toteamus kantautui korviini, kun kävelin puistossa kesäpäivää viettävän kolmikön ohi. Sanojen sävyjen punninta on ilmeisesti osa ihmisten arkea. Epäonnistunut nimeäminen – puhumattakaan nimittelystä – suututtaa kohdetta enemmän kuin kenties otaksutaan.

Kuka oikeastaan päättää, miksi mitäkin tai ketäkin kutsutaan, jos vaihtoehtoja on käytettävissä? Jonkinlaiseen yksimielisyyteen nimitysten kirjosta on päästävä, jotta yhteisöön kuuluvat kykenevät kommunikoidaan keskenään. Tosin tätä periaatetta ei välttämättä aina noudata nuorten kieli. Hiljattain testattiin heidän suosimiensa ”termien” (esim. *gäisi* ’nuuska’) ymmärtämistä. Itse en menestynyt kokeessa kovin hyvin. Vaikkei varsinaisesta salakielestä olekaan kyse, nuoret pyrkivät erottautumaan muista.

Vakiintuneetkin ilmaukset voidaan korvata toisilla, kuten oheinen teksti osoittaa: *Valtioneuvoston tavoite on suojata erityisesti yli 70-vuotiaat henkilöt koronavirustartunnalta. Ikäihmisillä on selkeästi nuoria ihmisiä suurempi riski saada taudista vakavia, sairaalahoitoa vaativia oireita.* Vaarassa olevat eivät tiedotteen lauseissa näyttäyty *vanhoina*. Silti yksistään ikäryhmän rajaaminen edellä esitetyllä tavalla sai aikaan vilkkaan keskustelun. Nykyisten yli seitsenkymmppisten korostettiin olevan sekakoostainen joukko: millainen meteli siitä nousisi, jos 20–50-vuotiaat sullottaisiin yhteen ja samaan porukkaan kuten nyt noin 70–100-vuotiaat?

Törmäsin myös tällaiseen uutiseen: *Iso D, 77, veti vielä melkoisen ässän hibastaan: tarjosi viimeiset kyydit nuorelle Helmille!* Tässä tapauksessa Dannyn tunnettuus on omiaan ohjaa-

maan kokonaisuuden hahmottamista. Olisiko kuva avustajalle järjestetyistä läksiäisistä erilainen, jos ”erisnimen” paikalla olisi *vanhus*? Ja olisiko Danny riemastunut?

Vaihtoehtoja tarjolla

Ennestään tiedetään, että vanhemmasta väestä kertominen on haasteellista. Kielitoimiston neuvonnassa työskennellyt Taru Kolehmainen luetteli jo vuonna 1999 viestimistä poimittuja *vanha*-sanan kiertämisen keinoja: *iäkäs, ikäännytynyt, varttunut, kypsään ikään ehtinyt, ikäihminen, ikinuori, kolmatta tai kultaista ikää elävä, seniori, veteraani tai harmaa panterri.*

Jotta ei syöllistyä yleistyksiin, on aiheellista muistaa, etteivät kaikki ikääntyneet vieroksu *vanha*-sanaa tai sen johdoksia (esim. *vanhus, vanhentua*). Olemassa olevien mahdollisuuksien runsaus paljastanee kuitenkin sen, että valinnat askarruttavat. Niiden taustoja on ehkä edelleen tarpeellista miettiä?

Luonnollisesti vanhuuteen kytkeytyy viljalti myönteisiä mielteitä. Useimmissa kulttuurissa yksilön vaikutus- ja päätösvalta säilyy läpi hänen elämänsä. Monet iäkkäät hoitavat lapsenlapsiaan tai tekevät vapaaehtoistyötä, vaikka heillä olisi täysi syy nauttia silkasta joutenolosta. Kiinnostavaa on sekin, että sanakirjan mukaan kertyneitä vuosia pidetään arvossa myös konjakkin, aatelissukujen ja kiinalaisen posliinin yhteydessä!

Vanhalla on toki kielteisiäkin vivahteita: kelvoton, pilalle mennyt, vanhentunut. Tällöin sana on yhdistetty lähinnä vain tavaroihin. Ikävä kyllä sen sivumerkitysten negatiivisuus jättää jälkensä myös iäkkäiden kokemuksiin. He kirjoittavat lehtien yleisönosastoissa omalle

kohdalleen osuneesta syrjinnästä. Seuraavien sukupolvien huoli huomisestaan on tullut näkyviin vähemmän myötämielisenä asennoitumisena iäkkäisiin. Joskus yhteiskuntamme tuntuu palvovan nuoruutta, mikä aiheuttaa ahdistusta. Niinpä vuosien karttuminen synnyttää halun etsiä edes itsen kuvaamiseen suojeita asosiaatioita tuottavia ilmauksia.

Maailma ja kieli

Pitkään on pohdiskeltu, voidaanko kielellisillä valinnoilla vaikuttaa siihen, miten suhtaudumme todellisuuteen. On toivottu, että harmilliset seikat muuttuisivat positiivisemmiksi plusmerkkisen nimeämisen myötä. Onneksi kehitys onkin kulkenut ilahduttavaan suuntaan. Aikoinaan mielenterveysongelmista kärsivä suljettiin negatiivisesti leimautuneeseen *hullujenhuoneeseen*, pois muiden ihmisten silmistä. Sen sijaan *psykiatrisen hoitolan* tehtävä on auttaa potilasta, parantaa hänet. *Juoppo* on nimikkeenä miinusmerkkinen, kun taas *alkoholisti* sisältää korrektiin sairausluokituksen.

Toisaalta ympäröivä todellisuus säätelee viestinnän laatua. On arveltu, että esimerkiksi ärtyneitten suomalaisten aiemman paljouden vuoksi kielessämme on viihtynyt kosolti kiukustumisen julkistavia fraaseja, kuten *vetää herneet nenään* tai *polttaa päreensä*.

Tunnelman leikillisuus puolestaan voi häivyttää taka-alalle jopa ilmaukseen alkujaan liittyvän kielteisyyden. Isäni ja hänen kahviseuran sa tituleerasivat itseään *huru-ukoksi* eli sanakirjan mukaan ”höperöiksi vanhoiksi miehiksi”. Kun olin koulussa, minulle yritettiin tarjoilla ”neutraaleja lempinimiä” *Pike* ja *Muje*. Sain ne torjuttua, kun en niistä tykännyt. Sen sijaan kelpuutin ystävän puhuttelun *Mäntti*, jonka sisältö ei tavallisesti ketään mairittele!

Vallitsevat olosuhteet siis vaikuttavat kielenkäyttöön. Kun eläkeläisten elinikä kasvaa ja heidän määränsä lisääntyy, on entistä suurempi tarve eriyttää tavat viitata heihin. Kahdeksannen vuosikymmenen saavuttaneilla pitäisi olla oikeus vaatia itseä viehättävää luonnehdintaa.

Yleensä minkä tahansa ryhmän jäsenet ovat nimettävissä kaihtaen heidän ärsyttämistään. Tietoisesti voidaan välttää sanat, jotka kantavat mukanaan asianomaisten näkökulmasta häiritsevää tai epämieluisaa painolastia. Puhuja saattaa perustella kyseenalaisen vaihtoehdon valintaansa sillä, että ”enhän minä mitään pahaa tarkoita”. Ei liene ylivoimaista, jos vuorovaikutuksessa otetaan huomioon toisenkin tunteet?

Pirkko Muikku-Werner

Kielenkäytön tutkija